

O'ZBEK –INGLIZ ADABIYOTIDA “QIZIL” RANG KONSEPTUAL METAFORALARNING TAHLILI

Narzullayeva Sarvinoz Sherali qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU talabasi.

Annatsiya: Maqolada o'zbek-ingliz adabiyotidagi qizil rangning metaforik tahliliga e'tibor qaratilgan ikki adabiyotdagi o'xshashliklar va farqli jihatlari qizil rang misolida ochib berilgan .

Kalit so'zlar: O'zbek- ingliz adabiyoti , qizil, metaforik tahlil , o'xshashlik, farqlilik.

Abstract: The article focuses on the metaphorical analysis of the color red in Uzbek and English literature, highlighting the similarities and differences between the two literatures through the example of the color red.

Key words: Uzbek-English literature, red, metaphorical analysis, similarity, difference

O'zbek va ingliz adabiyotlarida bir-biriga o'xshash ko'plab umumiy mavzular mavjud. Ijtimoiy tengsizlik, inson huquqlari, sevgi va ehtiros, adolat va mustaqillik kabi mavzular ikkala adabiyotda ham o'z aksini topadi. Biroq, bu mavzular o'zbek va ingliz madaniyatlarining turli tarixiy, ijtimoiy va falsafiy sharoitlariga mos ravishda o'ziga xos talqinlarga ega.

Misol uchun, ingliz adabiyotida XIX asrning klassik realizmi, ijtimoiy sinflar va adolat masalalariga katta ahamiyat bergan bo'lsa, o'zbek adabiyotida esa ko'plab asarlar xalqning birligi, ezgulik va axloqiy yuksalish kabi g'oyalarga e'tibor qaratgan. Shuningdek, sevgi, shaxsiy erkinlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi temalar ikkala adabiyotda ham yuksak insoniy qadriyatlar sifatida tasvirlangan

Qizil rang - san'at va adabiyotda keng tarqalgan, kuchli va e'tiborni jalb qiluvchi rangdir. U insonning psixologik holatiga, madaniyatga, va hissiyotlarga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shu ma'noda, qizil rangning o'rni va ta'sirini tahlil qilish, uning san'at,

psixologiya va adabiyotdagi o'rnini o'rganish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu rangni tushunish orqali, nafaqat uning vizual ahamiyatini, balki inson ruhiyatiga va fikriga ta'sirini ham yaxshiroq anglashimiz mumkin.

O'zbek va ingliz adabiyotlarida qizil rangning konseptual metaforalari, ikki xil madaniyatning umumiy va o'ziga xos jihatlarini ochib beradi. Ushbu maqolada qizil rangning o'zbek va ingliz adabiyotidagi metaforalari tahlil qilinadi. Bu tahlil, rangning qanday qilib ehtiroslar, ruhiy holatlar, ijtimoiy tengsizlik, va gunohni ifodalovchi kuchli vosita sifatida ishlatilganini ko'rsatadi. Shuningdek, qizil rangning o'zbek va ingliz madaniyatlaridagi umumiy va farqli tushunchalari orqali, ranglar asosidagi metaforik ahamiyatni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Qizil rang nafaqat ko'rinishi, balki kuchli semantik va psixologik yukga ega. Psixologik nuqtai nazardan, odamni faoliyatga undovchi, hayajonlantiruvchi, va ba'zan qo'rquv yoki xavotirni uyg'otuvchi rang sifatida tanilgan. Shu bilan birga, qizil rang sevgining va ehtirosning ramzi sifatida ham keng tarqalgan.

Ko'plab universal va madaniy xususiyatlarga ega bo'lib, turli xalq va madaniyatlarda har xil tarzda talqin qilinadi. O'zbek va ingliz adabiyotlarida bu rangni ifodalovchi metaforalar bir-biridan farq qilsa-da, ular inson ruhiyatining, munosabatlarining va jamiyatdagi o'rinlarining chuqur qatlamlarini ochishga xizmat qiladi. O'zbek adabiyotida qizil rang, ayniqsa, xalq maqollarida va klassik she'riyatda keng qo'llanilgan. "Qizil chelakda suv tashish — musibatni orttirish." Ushbu maqolda, qizil rangni ko'pincha musibat yoki mashaqqatlar bilan bog'lashda ishlatiladi. Bunda "Qizil chelak" ifodasi qiyinchiliklarni anglatadi. Aynan, qizil rangning qo'llanilishi, ba'zan mavjud holatlar yoki imkoniyatlarni chiroyli ko'rinishga keltirishga urinish, ammo ular oxir-oqibat mashaqqat va musibatni keltirib chiqarishini anglatadi. Madaniy kontekstga qarab, o'zining ijobiy yoki salbiy ma'nolarini ifodalashi mumkin.

Qizil rang – “g'alaba”, “xursandchilik”, “tiriklik”, “olov” va “qon” ramzi. U iliqlikni his qilishga chorlaydi, kayfiyatni ko'taradi, tiriklik ramzi ham sanaladi. Bayrog'imizdagi qizil rang tomirimizdan oqayotgan qon o'zbek xalqida “tiriklik” ramzi

sifatida aks etgan . Haqiqatan ham tiriklik inson qonida qizil rangda vujudga keltirildi demak, ushbu rangning bosh ma’nosi tiriklik bo’lgan , keyinchalik yondosh ma’nolari paydo bo’lgan . Ba`zan olovni , qizigan temir cho`g`ini eslatadi, bular inson qalbiga iliqlikni baxsh etadi shunday ekan qizil rang bilan bog`liq barcha narsalar hayotga bo`lgan chanqoqlikni bildiradi. Darhaqiqat , Said Ahmadning “Ufq” romani asar boshlanishi va oxirida ham quyosh qizarib chiqishi va botishi bilan boshlanadi va tugaydi, bundan asarning boqiy va tirikligi insonlarning qalbida yashashiga ishora . Ba`zi adabiyotlarda masalan , Odil Yoqubovning “Oltin zanglamas” romanida qizil rang ruslar uchun daxshat , urush va o`lim ekanligini angladim , misol uchun Sobit aytadiki “ nemislar rus qishloqlarini bosib olganida o`sha qishloqni kulini ko`kka sovurgan” bu holat , boshqa qishloqlarga qizg`ish va qizil olovni aks ettirgan.

Zilola Xo`janiyozovaning “Ayol” she`rida

Hali tong pardozin qilib ulgurmay ,

Yanog`iga surmay hali qizil rang .

Qishloq hovlisiga jon kirar birday ,

Shahar ko`zlarini ishqalar arang.

Shunday ekan mumtoz va zamonaviy she`riyatimizda , odatda , qizlar yuzi , yonoqlari atirgul va lolaning rangiga ham o`xshatiladi . Bu albatta rang ramziyligini “*Snow white*” ertagi misolida tahlil qilinsa , oq rang jannatni , qizil rang bir tarafdin jozibali ammo qon to`kilishini ya`ni zaharli olmalarni , qora esa qayta tug`ilishni va istakni anglatgan . Gotik adabiyotida ham rang ramziyligiga alohida e`tibor qaratilgan . Qizil va qora ranglar juda ramziy ma`noga ega bo`lgan , chunki ular haqiqatdan ham o`quvchilarni o`ziga jalb qiladi va hissiy munosabatlarni yaratadi. 2004-yilda Alabama shtatidagi psixologiya yo`nalishlari doirasida o`tkazilgan tadqiqotlarga ko`ra, Gotik adabiyotida qizil rang ta`sirchanlikni kuchaytiruvchi hukmronlikni anglatib, ham ijobiy ham salbiy his-tuyg`ularni uyg`otishi mumkin. Shuningdek , ingliz adabiyotidagi bu rang g`azab va shiddat , ehtiros va iliqlik kabi ana shunday his-tuyg`ularga misol bo`la oladi. Qizil rang olov va qonni ham ifodalash bilan birga , ehtiros , qat`iyat va sevgini

ham ifodalab kelgan. Bundan tashqari , ishtahani , metabolizmni , nafas olish tezligini va qon bosimini qo`zg`atishi va oshirishi , ko`zga yaqqol tashlanishi bois xavf-xatarni namoyish etish uchun ham ishlatiladi. Shu sababli adabiyotda, qizil rang tez-tez biron bir kuchli hissiyot yoki voqeani tasvirlash uchun ishlatiladi. Bu rang, nafaqat ichki dunyo va tashqi dunyo o'rtasidagi bog'lanishni belgilashda, balki simvolik ma'nolarni ifodalashda ham muhim rol o'ynaydi. O'zbek va ingliz adabiyotlaridagi qizil rang timsolining umumiy tahlili, bu rangning o'ziga xos kontekstlarda qanday ishlatilishi orqali tushunib olish mumkin. Adabiyotida qizil rang an'anaviy ravishda kuch, ehtiros, va tiriklik timsoli sifatida ishlatiladi. Bu rang o'zining ijobiy va salbiy ma'nolarini tasvirlashda ko'pincha adabiy asarlarda uchraydi.

Bu rang nafaqat hissiy va emotsional, balki ijtimoiy g'azab va isyonning ramzi sifatida tasvirlanadi . “ *Ko`zi qonga to`ldi* ” deganda, kishining g'azabi yoki nafrati o'sha darajada kuchli bo'ladiki, u hatto qonga to'lgan ko'zlar orqali uning ichki holatini anglash mumkin bo'ladi . Ko'z — inson ruhiyatining oynasidir, shuningdek, hissiyotlar va irodani aks ettiradi. Qon esa hayotiy energiya, quvvat va hatto, agar qonga to'lib qolsa, undagi kuchli ehtirosni yoki tajovuzni anglatadi. Bu ibora ko'pincha odamning nazoratni yo'qotishining ramzi sifatida ishlatiladi, ya'ni u tashqi dunyoga yoki muhitga qarshi o'zining ichki to'foniga qaramay harakat qiladi . Ingliz adabiyotida “*Red flag*” iborasi odatda biror xavfli vaziyat yoki odamning xatti-harakatlari haqida ogohlantirish sifatida ishlatiladi . Nabijon Boqiyning “ *Qizil Toshbo`ron* ” asarida bo`ladigan voqealar jang yoki to'polon bilan bog'liq bo'lib, zo'ravonlik va qon to'kilishini anglatadi. Asarga bu rang bilan nom berilishiga ham sabab o'sha davrning yillar davomida ko'p sonli kitobxonlarni katta so'roqqa ro'baro' qilgan qatl sabablari va to'kilgan qonlar haqida edi. O'z navbatida, kurash, qonli voqealar va hayot bilan o'limning o'zaro bog'liqligini ifodalovchi ramz sifatida ishlatilgan . Ingliz adabiyotidagi qizil rangning ma'nosi va ishlatilishi ko'pincha o'zbek adabiyotidan farq qiladi. Ingliz adabiyotida qizil rang ko'pincha ehtiros, sevgi, va ba'zan o'lim va jazoni ifodalashda ishlatiladi. Bir nechta ingliz adabiyotining klassik asarlarida qizil rangning timsolik roli aniq ko'rinadi.

Masalan, Nataniel Gotorn ning "*The Scarlet Letter*" (Qizil harf) Hester Prynne ning ko'kragiga tikilgan qizil "A" harfi, asarda qizil rangning birinchi va eng sezilarli ramzi sifatida ishlatiladi. Bu harf — Hesterning zino qilishdagi gunohining ochiq ramzi bo'lib, uni jamiyat oldida o'zining aybi bilan ko'rsatishga majbur qiladi. Asar davomida, Hester bu harfni ko'rgan har bir kishi tomonidan ayblov va kamsitilish sifatida qabul qilinadi. Qizil rang bu yerda nafaqat ehtirosning, balki ijtimoiy jazoning, sharmandalik va qayg'uning ham ramzidir. Bundan tashqari, ingliz adabiyotida qizil rang ko'pincha janglar va kurashlar, ba'zan esa zo'ravonlik va qirg'inning timsoli sifatida tasvirlanadi. Shekspirning "*Macbeth*" (*Makbet*) tragediyasida qizil rang qurbonlik va qayg'uning ramzi sifatida ishlatilgan. Makbet o'zining birinchi qotilligini amalga oshirgach, uning qo'llarida qon bo'ladi. Bu holat qizil rangning birinchi va eng sezilarli ramzi sifatida ishlatiladi. Makbet o'zining amalga oshirgan jinoyatidan keyin qo'llarini tozalashni xohlaydi, ammo ular "qon"dan yuvilmaydi. Bu tasvir, gunoh, o'lim va daxshatli oqibatlarning doimiyligini bildiradi. Makbet Xonimning so'zlari: "Qo'llarimni yuvishim mumkinmi? Qonni yuvish mumkinmi?" Bu ibora Makbet Xonimning o'zining jinoyatini, o'zgarib borayotgan ongini va qizil rangni ifodalovchi daxshatni ramziy tarzda tasvirlaydi.

O'zbek va ingliz adabiyotlarida qizil rang kuchli timsol sifatida har xil ijtimoiy, hissiy va madaniy ma'nolarni ifodalaydi. Ko'plab madaniyatlarda ham bu rang ehtiros, sevgi, va qurbonlik kabi abstrakt tushunchalarni aks ettiradi, lekin uning semantikasi va konteksti madaniy farqlarga qarab o'zgaradi. O'zbek adabiyotida qizil rang ko'pincha *hayot* va *tiriklik* bilan bog'lanib, ijtimoiy va tarixiy o'zgarishlarning ramzi sifatida ishlatiladi. Ingliz adabiyotida esa u ko'proq *jazolash*, *zo'ravonlik*, va *ahloqiy qarama-qarshiliklarni* aks ettiradi. Shunday qilib, qizil rangning adabiy timsoli har bir madaniyatda o'ziga xos ma'nolarni anglatadi, va uning tahlili adabiyotshunoslikda kengroq tushuncha va anglashuvlarni yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustam Xudoyberganov "Rangshunoslik asoslari" Toshkent-2006 . 252-bet

2. Turdimov Sh. Rango-rang dunyo (“Birning ming jilvasi” turkumidan) // Yoshlik. – Toshkent, 1987. – No8. – B. 60-62.
3. Zilola Xo`janiyozova . Yangi sherlar
4. <https://www.masterclass.com/articles/color-symbolism-in-literature>
5. Bulatov S. B. Rang psixologiyasi. –Toshkent: Fan, 2003.
6. Hawthorne, Nathaniel. The Scarlet Letter. 1850.
7. Spiller, Robert. The Scarlet Letter: A Critical Commentary. Twayne Publishers, 1998.